

and speech preference law, according to which a small amount of units is used very often and carries a maximum functional capacity and that is an indicator of stability.

Key words: language norm, stability, nominal phrase, stability, structure.

Стаття надійшла до редколегії
22.04.2014

УДК 81.115

Людмила Комар

Системна вмотивованість фонемної структури лексичних запозичень у британській та американській вимовних нормах

У статті описуються силабічні, акцентні, морфологічні та лексико-граматичні характеристики лексичних запозичень в аспекті британської та американської вимовних норм. Установлено системотвірні чинники, що впливають на процеси фонологічного нормування досліджуваних одиниць, які виявляють вільне фонемне варіювання в нормативному аспекті. Доведено, що запозичення із формальними модифікаціями фонемних структур виявляють частковий ступінь фонологічної асиміляції.

Ключові слова: лексичне запозичення, британська вимовна норма, американська вимовна норма, фонемна структура, вільне фонемне варіювання, фонологічна асиміляція, системотвірні чинники.

Постановка наукової проблеми та її значення. Комплексний підхід до вивчення фонетичних структур лексичних запозичень у нормативному аспекті передбачає пошук системотвірних чинників (умов), що сприяють або затримують процес фонологічного освоєння іншомовної лексики.

Аналіз досліджень проблеми. Ідея взаємозалежності, взаємодії фонологічного, граматичного та лексичного рівнів мови отримала широке визнання в мовознавстві [2, с. 3; 3, с. 35–36; 4, с. 33; 12, с. 10; 13, с. 28]. Найяскравіше вплив системи мови на його звукову будову виявляється у фонетичній організації значимих одиниць, передусім слова: сегментна організація слова склалася, з одного боку, під дією антропофонічних чинників, з іншого, – під впливом фонологічних, морфологічних, лексико-граматичних та інформаційних чинників [4, с. 29].

У цій статті описано силабічні, акцентні, морфологічні та частиномовні характеристики частково асимільованих запозичених лексем у британському (БВ) й американському (АВ) варіантах вимови з метою визначення їхнього впливу на процеси фонологічного нормування досліджуваних одиниць.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Складова (силабічна) структура слова включає кількість складів, їхній набір, можливе розташування у слові [9, с. 51]. У зв'язку з тим, що в сучасному мовознавстві немає однозначного визначення складу, зазначимо, що нас цікавить фонологічний склад як послідовність фонем перемінної довжини, у межах якої діють властиві для відповідної мови закони сполучуваності фонем, при цьому склад створюється поєднанням голосного з однією або кількома приголосними фонемами [1, с. 96; 9, с. 118; 16, с. 18]. В англійській мові складотвірну функцію можуть виконувати також сонанти /n/, /l/, /m/ в певних позиціях у слові, наприклад: *lightening* /'laɪt.n.ɪŋ/ [14, с. xv].

Деякі лінгвісти розглядають склад як одиницю дистрибуції просодичних ознак [6, с. 7; 11, с. 206]. Зазвичай один (інколи більше) зі складів у фонемній структурі слова виокремлюється особливими фонетичними засобами, сукупність яких позначають терміном «словесний наголос» [10, с. 12–13], а склад – носій наголосу – «наголошеним». Склади, не виділені наголосом, називаються «ненаголошеними», причому на практиці тільки голосні поділяються на «наголошені» та «ненаголошені». У функціональному плані для виділення наголошеного складу важлива реалізація тих ознак, які роблять його передусім складотвірний голосний максимально розрізнявальним. Ми поділяємо погляди, що визначають наголос як властивість складу, який характеризується максимальною

функціональною (семантичною, морфологічною) значимістю і, як наслідок цього, максимальним розрізненням фонем [6, с. 7], для чого використовують усі чинні в мові засоби – як сегментні, так і супрасегментні. Визначимо наголошену позицію як позицію максимального розрізнення голосних фонем. Ненаголошена позиція характеризується мінімальним розрізненням або повною відсутністю супрасегментних характеристик, що властиві наголошеному складу [6, с. 7].

Установимо, фонемні структури лексичних запозичень якої складової довжини виявляють вільне фонемне варіювання (ВФВ) в нормативному аспекті на матеріалі британської та американської вимовних норм і як акцентна структура впливає на фонологічне нормування іншомовних слів. Матеріал дослідження складають 1047 іншомовних лексичних запозичень, які були відібрані методом суцільного обстеження фонемних структур слів з авторитетних орфоепічних словників [14; 17]. Іншомовні слова із формальними модифікаціями фонемної структури зафіксовано в 544 лексичних одиницях (ЛО) – 51,96 % у британському варіанті, а в американському – 362 ЛО – 34,57 % загально-го масиву іншомовних слів матеріалу спостереження – 1047 ЛО.

Керуючись загальноприйнятими принципами складоподілу [9, с. 52–61; 14, с. xiii], ми проаналізували усі слова нашої вибірки із фонемними варіантами, з погляду їхньої складової довжини. На матеріалі британської вимовної норми виявлено слова з максимальною складовою довжиною – сім складів – 0,18 усіх слів матеріалу дослідження: *lumpenproletariat* (нім.) і мінімального – один склад – 4,78 %: *Heinz* (нім.). Аналіз експериментального матеріалу свідчить, що ВФВ властиве трискладовим (38,24 % матеріалу дослідження) – *burrito* (ісп.); двоскладовим (32,72 %) – *crayon* (фр.) та чотирискладовим словам (16,55 %) – *cacciatore* (іт.). Решта 7,53 % запозичень – слова в п'ять та шість складів – *aggiornamento* (іт.), *noli-me-tangere* (лат.).

В аспекті американської вимовної норми всі іншомовні лексеми з фонемними варіантами нашої вибірки мають такі силабічні характеристики: максимальна складова довжина запозичень становить сім складів (0,28 %) – *lumpenproletariat* (нім.), а мінімальна – один склад (5,52 %) – *stoss* (нім.). Дво- й трискладові слова є більш поширеними в англійській мові, тому саме запозиченням із такою складовою довжиною притаманне варіювання їхніх фонемних структур. Отже, трискладові запозичення складають найбільший відсоток (39,78 %) участі у ВФВ – *chorizo* (ісп.), далі йдуть двоскладові (32,6 %) – *dinghy* (хінді). Решта запозичень охоплює слова в чотири (16,02 %), п'ять (4,42 %), шість (1,3 %) складів, наприклад: *apparatchik* (рос.), *tsutsugamushi* (яп.), *amicus curiae* (лат.).

Аналіз фонемних структур лексичних запозичень із ВФВ за ознакою складової довжини слова свідчить, що найбільша частина досліджених лексем належить до трискладових та двоскладових ЛО за спаданням частоти в матеріалі дослідження. Слова з мінімальною та максимальною складовою довжиною становлять незначний відсоток запозичень нашої вибірки.

Перш ніж розглянути зв'язок ВФВ у фонемних структурах запозичень з акцентними характеристиками лексеми, стисло узагальнимо дані про тенденції, що регулюють розстановку та ступінь наголосу в англійській мові, представлені в спеціальній літературі: 1) тенденція виділяти наголосом порівняно самостійні або однаково важливі зі структурно-семантичного погляду частини слова [10, с. 75]; 2) тенденція зберігати наголос оригіналу при запозиченні слів з інших мов [10, с. 75]; 3) тенденція зберігати позиції наголосу слова-основи в усіх його похідних.

Перша акцентологічна тенденція проявляється в наголошуванні таких структурних елементів слова: кореня, відокремлюваного префікса (який зберігає своє лексичне значення), провідного або рівних за семантичною вагомістю компонентів складного слова. Друга акцентологічна тенденція полягає у збереженні акцентної структури слова-етимона – наголошування другого складу, наголошування деяких суфіксів, адже питомі англійські суфікси не наголошуються. Більшість фонетистів визнають наявність трьох ступенів словесного наголосу в аспекті британської вимовної норми – головного, другорядного та слабкого, а в аспекті американської вимовної норми додається ще третинний наголос [15, с. 368]. Для нашого дослідження розрізнення головного та інших ступенів наголосу принципової ролі не відіграє, важливе тільки виділення чи невиділення складу наголосом.

Виходячи із зазначених вище міркувань, ми виокремили такі основні позиції складу щодо наголосу в межах фонемної структури слова: наголошену та ненаголошену, яку поділяємо на два види: переднаголошену та післянаголошену. Аналіз лексичних запозичень із варіюванням їхнього фонемного складу в аспекті британської вимовної норми на предмет встановлення місця складу, де відбувається варіювання, щодо до наголосу свідчить, ВФВ має місце як у позиції мінімальної

функціональної значимості (ненаголошеній) – 392 випадки (59,94 % ЛО вибірки), так і в позиції максимального розрізнення голосних (наголошеній) – 262 випадки ВФВ (40,06 % ЛО вибірки). Варіювання в післянаголошеній позиції відбувається частіше, ніж у позиції до наголосу (282 випадки проти 110): варіювання в позиції до наголосу нараховує 16,82 %, а варіювання в післянаголошеній позиції – 43,12 %. Поширеність ВФВ у позиції після наголосу пояснюється кількісним переважанням трискладових, двоскладових та чотирискладових запозичень у матеріалі спостереження, а післянаголошена позиція припадає на кінець таких слів, саме ту ділянку, де найбільш послаблена дія інформаційних чинників [8, с. 110].

У складі фонемних структур лексичних запозичень в аспекті американської вимовної норми зафіксовано незначне переважання варіювання в наголошеній позиції – 55,79 % ЛО (212 випадків) порівняно з ненаголошеною – 44,21 % ЛО (168 випадків). Окрім цього, варіювання в позиції після наголосу є частішим ніж у позиції до наголосу – 71,43 % (120 випадків ВФВ) проти 28,57 % (48 випадків ВФВ).

Привертає увагу той факт, що в аспекті обох досліджуваних норм майже у половини фонемних структур лексичних запозичень (55,79 % в АВ та 40,06 % у БВ) зафіксовано варіювання в наголошеній позиції. Ці дані відрізняються від даних В. Ю. Паращук, яка, досліджуючи проблему ВФВ на матеріалі британської вимовної норми, обґрунтувала варіативність як специфічну рису фонемної структури слова в аспекті цієї норми, де майже кожне п'яте слово має вимовні варіанти, утворені «вільним» фонемним варіюванням у фонемному складі, причому 82 % варіювання голосних відбувається в ненаголошеній позиції, а варіювання в наголошеному складі зафіксовано у 28 % випадків варіювання голосних переважно в запозичених словах [8, с. 111]. Наша вибірка охоплює лише запозичену лексику БВ та АВ, тому майже половина її у процесі свого фонологічного нормування має фонемні варіанти, утворені вільним варіюванням голосних у наголошеній позиції. Звідси робимо висновок, що ВФВ голосних у наголошеній позиції у фонемній структурі англійського слова свідчить про його іншомовне походження.

Дослідимо специфіку ВФВ у межах меншої за довжиною значимої одиниці, що входить до структури слова – морфеми. Потреба морфемного аналізу лексичних запозичень, які виявляють ВФВ, визначається тим, що морфема щодо до фонемі, за визначенням Ф. М. Березіна, виконує об'єднувальну, інтегративну функцію [цит. за: 8, с. 113]. Усі лексичні запозичення вибірки підлягали сегментації та ідентифікації морфем. На підставі існування декількох ступенів морфемної членимості слів і, відповідно, ступенів виділення морфем у них, ми використали типи морфемного членування, що їх розробила Є. С. Кубряковою [7, с. 227–228]: живе, умовне та дефектне. У процесі ідентифікації та класифікації кореневих та афіксальних морфем ми керувалися семантичним та дистрибутивним критеріями. У структурі лексичних запозичень ми виокремлювали такі морфеми для дослідження варіювання фонем у їхніх межах: 1) префікс та препозитивна комбінована форма; 2) корінь; 3) суфікс та постпозитивний афікс; розглядали також 4) слова з декількох основ та 5) цільно-оформлені слова.

У результаті морфемного членування іншомовних слів вибірки на матеріалі британської вимовної норми встановлено, що ВФВ відбувається в усіх морфемних складових частинах слова: префіксі, корені, суфіксі. У корені відбувається 60,63 % усіх випадків варіювання, наприклад: *Wunderkind* (нім.) /у суфіксі – 33,71 %, наприклад: *Menshevik* (рос.) / у префіксі – 5,66 %, наприклад: *gestalt* (нім.) /gə 'stælt- 'dʒest ælt/.

З урахуванням морфемної структури лексичних запозичень в аспекті американської вимовної норми вільне фонемне варіювання зафіксовано в корені слова – 65,66 % ЛО, наприклад: *sauna* (фін.) /'sɔ:n ə 'sa:n-, 'saun-/; у суфіксі – 30,51 % ЛО, наприклад: *ebourgeoisement* (фр.) /em 'bɜ:ʒ wɑ:z mɑ:nt -mænt/; та у префіксі – 3,83 % ЛО вибірки, наприклад: *perestroika* (рос.) /,per ə 'strɔ:ik ə -i-/.

Дані морфемного аналізу лексичних запозичень із варіюванням фонемного складу в обох досліджуваних нормах виявляють ізоморфізм у тому сенсі, що найбільше випадків варіювання відбувається в корені, а далі за спаданням частоти в суфіксі та префіксі. Пояснення потребує високий відсоток випадків варіювання в корені, адже унаслідок своєї інформаційної ваги фонемний склад кореня мав би виявляти більшу стійкість та опір варіюванню. Однак той факт, що значна кількість іншомовних слів матеріалу спостереження є частково асимільованими запозиченнями з простою

морфемною структурою, що складається з кореня, фонемна структура якого підлягає нормуванню, пояснює переважання варіювання фонем у корені, передусім, у його вокалічному складі. Значне кількісне перевищення випадків ВФВ у суфіксі порівняно з префіксом пояснює тим, що префіксальним морфемам властива більша фонетична та смислова незалежність, ніж постфіксам. На відміну від постфіксів, що стикаються з малоінформативним кінцем кореневої морфеми, префікси утворюють стик із її початком, де зосереджений максимум інформації [5, с. 20]. Тому ВФВ більше представлене у складі тих афіксів, які менш інформативно навантажені. Узагальнимо кількісні дані про ВФВ у складі фонемних структур лексичних (ФСЛЗ) запозичень з урахуванням інших характеристик цих слів, а саме: силабічною, акцентною та морфемною (див. табл. 1).

Таблиця 1

ВФВ у фонемних структурах запозичень з урахуванням інших характеристик лексеми в британській та американській вимовних нормах

№ з/п	Характеристика структури слова	Частота ВФВ у БВ	Частота ВФВ в АВ
1. Силабічна характеристика			
1.1	трискладові ФСЛЗ	38,24%	39,78%
1.2	двоскладові ФСЛЗ	32,72%	32,6%
1.3	чотирискладові ФСЛЗ	16,55 %	16,02 %
1.4	п'ятискладові ФСЛЗ	4,96 %	4,42 %
1.5	односкладові ФСЛЗ	4,78 %	5,52 %
1.6	шестискладові ФСЛЗ	2,57 %	1,3 %
1.7	семискладові ФСЛЗ	0,18 %	0,28 %
2. Акцентна характеристика			
2.1	ВФВ у ненаголошеній позиції	59,94 %	44,21 %
2.2	ВФВ у наголошеній позиції	40,06 %	55,79 %
3. Морфемна характеристика			
3.1	ВФВ у корені ФСЛЗ	60,63 %	65,66 %
3.2	ВФВ у суфіксі ФСЛЗ	33,71 %	30,51 %
3.3	ВФВ у префіксі ФСЛЗ	5,66 %	3,83 %

За належністю до певного лексико-граматичного класу переважна кількість іншомовних слів із формальними модифікаціями фонемних структур в обох досліджуваних нормах є іменниками, які виконують функцію номінації (позначення нових предметів, явищ, понять).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, за силабічними та морфемними характеристиками фонемна структура досліджуваних лексичних запозичень в аспекті БВ і АВ підпорядковується законам фонологічної системи англійської мови. Акцентні характеристики у фонемній структурі англійського слова вказують на його іншомовне походження і частковий ступінь фонологічного нормування в обох вимовних варіантах. Подальші розвідки проблеми вбачаємо у визначенні впливу генетичних характеристик на процеси асиміляції фонемної структури запозичень у досліджуваних вимовних нормах у порівняльно-зіставному плані.

Джерела та література

1. Бондарко Л. В. Основы общей фонетики / Л. В. Бондарко, Л. А. Вербицкая, М. В. Гордина. – СПб. : Изд-во С-Петербур. гос. ун-та, 1991. – 152 с.
2. Венцкуте Д. П. Свободное варьирование звукового состава в современном южноанглийском (литературном) произношении : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Венцкуте Д. П. – М., 1974. – 15 с.
3. Володарская Э. Ф. Языковая изменчивость: лингвистические и экстралингвистические аспекты. Инновационные процессы в современном английском языке / Э. Ф. Володарская // Вопр. филологии. – М. : Ин-т иностр. яз., Ин-т языкознания РАН, 2004. – № 2 (17). – С. 35–51.
4. Зубкова Л. Г. Системная мотивированность звуковой формы слова / Л. Г. Зубкова // Фонология и просодия слова. – М. : Изд-во Москов. гос. ун-та дружбы народов им. П. Лумумбы. – 1984. – С. 29–43.

5. Зубкова Л. Г. Фонологическая типология слова / Л. Г. Зубкова. – М. : Изд-во Университета дружбы народов, 1990. – 258 с.
6. Клейнер Ю. А. Безударный вокализм английского языка : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Ю. А. Клейнер. – Л., 1979. – 24 с.
7. Кубрякова Е. С. Динамическое представление синхронной системы языка / Е. С. Кубрякова // Гипотеза в современной лингвистике. – М. : Наука, 1980. – С. 217–261.
8. Парашук В. Ю. Фонематическое варьирование в структуре лексики английского языка (на материале лексикографических источников) : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / Парашук В. Ю. – К., 1988. – 217 л.
9. Торсуев Г. П. Вопросы акцентологии современного английского языка / Г. П. Торсуев. – М.-Л. : Изд-во Акад. наук СССР, 1960. – 92 с.
10. Торсуев Г. П. Константность и вариативность в фонетической системе (на материале английского языка) / Г. П. Торсуев. – М. : Наука, 1977. – 125 с.
11. Трубецкой Н. С. Основы фонологии : пер. с нем. / Н. С. Трубецкой ; под ред. С. Д. Кацнельсона. – 2-е изд. – М. : Аспект Пресс, 2000. – 352 с.
12. Шахбагова Д. А. Фонетические особенности произносительных вариантов английского языка / Д. А. Шахбагова. – М. : Высш. шк., 1982. – 128 с.
13. Швейцер А. Д. Социальная дифференциация английского языка в США / А. Д. Швейцер. – М. : Наука, 1983. – 216 с.
14. The Cambridge English Pronouncing Dictionary / [origin. compiled by D. Jones ; ed. by P. Roach, J. Hartman and J. Setter]. – [17th ed.]. – Cambridge : Cambridge University Press, 2006. – 599 p.
15. Celce-Murcia M. Teaching Pronunciation / M. Celce-Murcia, D. M. Brinton, G. M. Goodwin. – Cambridge : Cambridge University Press, 1996. – 428 p.
16. Cygan J. Aspects of English Syllabic Structure / J. Cygan. – Wrocław, 1971. – 145 p.
17. The Longman Pronunciation Dictionary / orig. compiled by J. C. Wells. – 3^d ed. – Harlow : Longman, 2005. – 870 p.

Комар Людмила. Системная мотивированность фонемной структуры лексических заимствований в британской и американской произносительных нормах. В статье описываются синлабические, акцентные, морфологические и лексико-грамматические характеристики заимствований в аспекте британской и американской произносительных норм. Отличительной особенностью фонемной структуры иноязычных слов является наличие вариантных модификаций. Системная мотивированность варьирования фонемных структур заимствований определяется такими характеристиками: большинство случаев варьирования фонемных структур зафиксировано в безударной позиции в британском варианте и в ударной позиции в американском варианте; преобладающее большинство случаев фонемного варьирования происходит в корне слова; высокая частота варьирования фонемных структур в двусложных и трёхсложных заимствованиях. Заимствования с вариантами фонемных структур являются частично ассимилированными, сохраняя в основном или альтернативном варианте произношения иноязычное очертание.

Ключевые слова: лексическое заимствование, британская произносительная норма, американская произносительная норма, фонемная структура, фонемное варьирование, фонологическая ассимиляция, системообразующие факторы.

Komar Liudmyla. System Motivation of Phonemic Structure of Lexical Borrowings in British and American Pronunciation Norms. The paper describes syllabic, accentual, morphological and lexico-grammatical characteristics of borrowings in British and American pronunciation norms. A distinctive feature of the phonetic structure of foreign words is the presence of the variant modifications. System motivation of varying phonemic structures of borrowings is determined by the following characteristics: the majority of cases of varying phonemic structures is recorded in unstressed position in the British variant and in stressed position in the American variant; the vast majority of cases of the phonemic variation occurs in the root of the word, high frequency variation in phonemic structures disyllabic and trisyllabic borrowings. Borrowings with phonemic variation structures are partially assimilated, preserving foreign pronunciation shape in the main or alternative variant.

Key words: lexical borrowing, British pronunciation norm, American pronunciation norm, phonemic structure, phonemic variation, phonological assimilation, system-forming factors.

Стаття надійшла до редколегії
10.04.2014 р.